

บทวิจารณ์หนังสือ
จอห์น เอลสเตอร์ กับ ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล
Book Review
JON ELSTER AND RATIONAL CHOICE THEORY

ผู้เขียน: ไชยันต์ ไชยพร

ชันทันกรณ์ อารีกุล
Chananporn Areekul
กองบรรณาธิการ

โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Pre-Pali Udomsueksa school, Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: chananporn.are@mcu.ac.th

บทนำ

จอห์น เอลสเตอร์ กับ ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล

(JON ELSTER AND RATIONAL CHOICE THEORY) คือผลงานเขียนของศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร อาจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายในหนังสือแบ่งการนำเสนอเป็น 2 ภาค ได้แก่ ภาคแรก ซึ่งนำเสนอภาพรวมของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลของเอลสเตอร์และรากฐานสำคัญของทฤษฎี และภาคที่สอง ซึ่งอธิบายทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลของเอลสเตอร์ในบริบทปรัชญาการเมือง หนังสือเล่มนี้อาจมีส่วนในการทำให้เราเข้าใจความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้อย่างมีมิติที่ลุ่มลึกรอบด้านมากขึ้น หรือช่วยให้เราเห็นภาพชัดขึ้นว่า เกิดอะไรขึ้นในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีนิยมที่ใช้กันอยู่ในประเทศประชาธิปไตยส่วนใหญ่ในปัจจุบัน เนื้อหาชวนอ่านและภาษาอันทรงพลังของผู้เขียน ทำให้หนังสือเล่มนี้น่าติดตามตั้งแต่ต้นจนจบ โดยไม่รู้สีกว่าหนักหรือยาวเกินไป

ภาคแรก

ความสำคัญของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลในบริบทรัฐศาสตร์อเมริกัน: ประวัติความเป็นมา

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลมีระเบียบวิธีการศึกษาที่วิเคราะห์ อธิบาย และคาดคะเนปรากฏการณ์ทางการเมืองในลักษณะที่ต่างออกไปจากระเบียบวิธีการศึกษาชนิดดั้งเดิมที่เน้นการบรรยายสิ่งที่เกิดขึ้น (descriptive) หรือการวินิจฉัยตัดสินโดยใช้ดุลยพินิจ (judgmental) โดยระเบียบวิธีศึกษาวิจัยที่ใช้คือ methodological individualism ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ที่กระทำโดยใช้ปัจเจกบุคคลเป็นจุดเริ่มต้น เพราะมีสมมติฐานว่า สถานการณ์และปรากฏการณ์ทางสังคมหรือพฤติกรรมรวมกลุ่ม (collective behaviors) ทั้งหลายนั้น ล้วนมีผลมาจากการกระทำหรือการตัดสินใจกระทำของปัจเจกบุคคลแต่ละคน แก่นความคิดนี้ได้กลายเป็นพื้นฐานรองรับให้แก่ทฤษฎีการตัดสินใจหลากหลายรูปแบบ เช่น ทฤษฎีการตัดสินใจสาธารณะ ทฤษฎีการเลือกของสังคม และทฤษฎีการตัดสินใจโดยยึดหลักผลได้ผลเสีย เป็นต้น

การศึกษาทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลในบริบทรัฐศาสตร์ไทย: หลักการและเหตุผลสำหรับการศึกษาทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลของ จอน เอลสเตอร์

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลในวงวิชาการรัฐศาสตร์ของไทยนั้น ยังจำกัดตัวอยู่ในขอบเขตที่เล็กมาก และแม้มีการกล่าวถึงหรือนำมาใช้วิเคราะห์บ้าง แต่ก็แทบจะไม่มีผลงานชิ้นใดเลยที่ลงลึกไปจนถึงระดับปรัชญาพื้นฐานและนัยยะอันกว้างไกลที่ตามมาของทฤษฎีนี้ต่อการวิเคราะห์ อธิบายและทำความเข้าใจการตัดสินใจและพฤติกรรมทางการเมือง อย่างไรก็ตามคุณูปการของเอลสเตอร์ในบริบทรัฐศาสตร์ไทยนั้นก็มียุ่มามากมาย ทั้งที่เป็นการอธิบายแจกแจงเนื้อหาของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลให้เป็นที่เข้าใจชัดเจนขึ้น และส่วนที่เป็นการนำแนวคิดหลัก ๆ ของทฤษฎีนี้ไปทำความเข้าใจกับทฤษฎีทางสังคมรูปแบบอื่น

อิทธิพลจากฐานคิดปรัชญาเศรษฐศาสตร์ต่อทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์ของคอลลิงวูด

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล เป็นทฤษฎีที่มีรากฐานจากทฤษฎีทางปรัชญา โดยเฉพาะปรัชญาเศรษฐศาสตร์ ในการอธิบายปรัชญาเศรษฐศาสตร์ได้อาศัยงานเขียนของคอลลิงวูด (R.G. Collingwood) ที่ชื่อ เศรษฐศาสตร์ในฐานะศาสตร์ทางปรัชญา (economics as a philosophical science) เป็นการปูทางไปสู่ความเข้าใจวิธีคิดของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล คอลลิงวูดชี้ให้เห็นว่า คำถามสำคัญที่เราจำเป็นต้องตอบ ได้แก่ 1) อะไรคือการกระทำทางเศรษฐกิจ 2) การกระทำทางเศรษฐกิจต่างจากการกระทำชนิดอื่นอย่างไร และ 3)

การเข้าใจเศรษฐศาสตร์เกี่ยวข้องกับการกระทำทางเศรษฐกิจอย่างมีนัยยะ (implications) ต่อปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์อย่างไร การตอบคำถามเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการเข้าใจเศรษฐศาสตร์ได้มากยิ่งขึ้น

ระเบียบวิธีศึกษา สถานะ เป้าหมาย หลักการและเหตุผลของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล: เข้าใจทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลของเอลสเตอร์อย่างที่เขาเข้าใจ

การวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ในเชิงปรัชญาของคอลลิงวูดที่ว่า การกระทำทางเศรษฐกิจแท้จริงแล้วคือ การที่คนแลกเปลี่ยนกับตัวเองมากกว่าแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น ถือเป็นวิเคราะห์ที่มีนัยที่ลึกซึ้งและกว้างไกลในการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์ เพราะทำให้เราเข้าใจคำกล่าวที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ (economic man) มากขึ้น และทำให้เห็นว่า ในการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์ต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจในระดับบุคคลก่อน ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลได้บูรณาการแนวคิดทั้งในสาขาเศรษฐศาสตร์ด้วยกันเองและกับทฤษฎีในสาขาอื่น ๆ ส่งผลให้ทฤษฎีดังกล่าวมีพลังในการอธิบายที่ค่อนข้างกว้างขวาง ครอบคลุมปรากฏการณ์อันหลากหลายที่สามารถพบได้จริงและทั่วไปในชีวิตของมนุษย์

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล: ในฐานะพัฒนาการความก้าวหน้าขององค์ความรู้ในการศึกษาเรื่อง “เหตุผล” ของมนุษย์

จารีตความคิดแบบเหตุผลของตะวันตกมีความเชื่อมายาวนานมากกว่าสองพันปีแล้ว แต่จารีตดังกล่าวยังคงคลุมเครือไม่ชัดเจน (vagueness) และไม่เป็นระบบ นอกจากนี้ จารีตความคิดยุคคลาสสิกยังมีแนวโน้มที่มองเหตุผลว่าเป็นส่วนหนึ่งของคุณธรรม ทำให้ “เหตุผล” เกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับ “การทำดี” หรือทำในสิ่งที่ถูกต้อง เอลสเตอร์ได้อธิบายว่า ตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงศตวรรษที่ 18 มีแนวคิดเกี่ยวกับเหตุผลอยู่ 2 แนว ได้แก่ 1) นัยของเซเนกา (Seneca) นักคิดชาวโรมัน ซึ่งมองว่า เหตุผลตรงข้ามกับอารมณ์รุนแรง (passion) และ 2) นัยของนักคิดนักปรัชญาศีลธรรมตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ที่มองว่า เหตุผลตรงข้ามกับผลประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) จากข้อสรุปนี้เอลสเตอร์ได้เสนอทางเลือกที่สามโดยกล่าวถึง ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational Choice) ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างเที่ยงตรงและแม่นยำ และมีความซับซ้อนกว่าแนวคิดเรื่องเหตุผลสองแนวข้างต้น

แบบแผนจำลองการทำงานของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล

แบบแผนจำลองของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลต้องมีสมมติฐานว่าการกระทำหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้น ถือว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากการตัดสินใจเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลได้จะต้องเป็นการกระทำที่สนองเงื่อนไขที่น่าพอใจที่สุด (optimality conditions) เช่น ให้

อรรถประโยชน์ หรือความพึงพอใจสูงสุด หรือตอบสนองความต้องการได้ดีที่สุด โดยมีต้นทุนน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับทางเลือกที่เป็นไปได้อื่น ๆ นอกจากการทำความเข้าใจทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผลดังกล่าวข้างต้น ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร ได้นำเสนอแนวคิดอื่น ๆ ที่จัดว่าเป็นการขยายความแนวคิดพื้นฐานจากงานเขียนของเอลสเตอร์ให้ละเอียดยิ่งขึ้น โดยลำดับการอธิบายไว้ดังนี้

- เป้าหมายของสังคมศาสตร์คือการปลดปล่อยมนุษย์สู่อิสรภาพ: ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นผลในฐานะทฤษฎีทางสังคมศาสตร์

- ลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผลอันแบ่งออกได้เป็น ความเป็นเหตุเป็นผลสมบูรณ์ (perfect rationality) และความเป็นเหตุเป็นผลเชิงยุทธศาสตร์ (strategically rational actor)

- ลักษณะของความคิดเป็นเหตุเป็นผลที่ไม่สมบูรณ์ (imperfect rationality): อาการจิตตก (weakness of will) และการแก้ไขปัญหাজิตตกโดยการผูกมัดตัวเองไว้ล่วงหน้า (pre-commitment)

- การวิเคราะห์ความคิดเป็นเหตุเป็นผลเชิงยุทธศาสตร์ในระดับที่ก้าวหน้ามากขึ้น

- ปัจจัยที่เอื้อต่อการค้นพบยุทธศาสตร์ที่ดีที่สุดอันนำทุกฝ่ายไปสู่ประโยชน์สูงสุด

- ทฤษฎีอันรุ่งเรือง: การก่อรูปและการปรับเปลี่ยนความพึงพอใจเพื่อปรับตัวกับโอกาสและสถานการณ์ (Adaptive Preference Formation and Change)

ทั้งนี้ในการทำความเข้าใจทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผลของเอลสเตอร์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้อ่านต้องทำความเข้าใจในรากฐานสำคัญของทฤษฎีเสียก่อน จึงจะศึกษาให้ละเอียดในลำดับถัดไปได้

ภาคที่สอง

เข้าใจทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผลของเอลสเตอร์ในบริบทปรัชญาการเมือง: ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นผลในบริบทปรัชญาการเมือง

ภายในหนังสือ นอกจาก ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร นำเสนอแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผล จุดอ่อนและจุดแข็ง พัฒนาการและการปรับตัวของแนวคิดเมื่อเผชิญกับข้อวิจารณ์หรือแนวคิดใหม่ ๆ ที่ขึ้นมาเมื่อมีอิทธิพลหรือได้รับการยอมรับในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง โดยผ่านการศึกษางานเขียนของ จอน เอลสเตอร์ แล้ว ท่านยังนำเสนอการพิจารณาวิเคราะห์ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นผลภายใต้กรอบของปรัชญาการเมืองตะวันตกเพื่อชี้ให้เห็นถึงรากฐานความคิด รวมทั้งการวิพากษ์จากมุมมองบางส่วนของปรัชญา

การเมืองคลาสสิก ปรัชญาการเมืองยุคต้นสมัยใหม่ (early modern) และร่วมสมัยด้วย โดยเริ่มต้นจากการมองสถานะของทฤษฎีการเมืองเชิงคุณค่า (Normative Political Theory) ก่อน

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลในฐานะทฤษฎีการเมืองเชิงคุณค่า (Normative Political Theory)

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลเป็นทฤษฎีการเมืองเชิงคุณค่า เพราะเอลสเตอร์เชื่อว่า เมื่อเราพยายามคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล ผลของการใช้เหตุผลจะบอกเราได้ว่า เราควรหรือไม่ควรทำอะไรและอย่างไร จึงจะบรรลุเป้าหมายของเราได้ นอกจากนี้เอลสเตอร์ยังเห็นว่า โดยพื้นฐานทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลมีสถานะของการเป็นทฤษฎีเชิงคุณค่า แต่ขณะเดียวกัน ก็ยังมีสถานะของการเป็นทฤษฎีในเชิงของการอธิบายปรากฏการณ์ด้วย (explanatory) โดยเฉพาะการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์

เหตุผลกับจารีตประเพณีวัฒนธรรม (Reason vs Nomos)

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลเกิดขึ้นจากการที่นักรัฐศาสตร์ส่วนหนึ่งในแวดวงรัฐศาสตร์อเมริกัน ไม่พอใจกับแนวความคิดหรือชุดคำอธิบายการเมืองที่ไม่ได้อิงกับเหตุผล แต่เน้นไปที่การอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองจากอิทธิพลของภูมิหลังและวัฒนธรรมทางการเมือง เอลสเตอร์ได้กล่าววิพากษ์ถึงความไร้เหตุผลของจารีตประเพณีและบรรทัดฐานของสังคมว่าทำให้เกิดความมืดบอด ไร้เหตุผลและเกิดการบังคับครอบงำ ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลไม่ต่างจากทฤษฎีความรู้ต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ในฐานะที่ได้ช่วยปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดออกจากอำนาจและอิทธิพลของธรรมชาติ ในรูปของมายาคติ เทพปกรณัม และที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติในตัวมันเอง กล่าวได้ว่า ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลมุ่งที่จะช่วยให้มนุษย์หลุดออกจากจารีต ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ ได้นั่นเอง

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล - เศรษฐศาสตร์ - อรรถประโยชน์: โรมัส ฮอบส์

ปรัชญาการเมืองของ โรมัส ฮอบส์ (Hobbes: 1588-1679) ถือเป็นรากฐานสำคัญของสำนักการเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational Choice Theory) และสำนักอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) เป็นอย่างยิ่ง แนวคิดที่สำคัญของฮอบส์คือ แนวคิดอรรถประโยชน์นิยมที่เชื่อว่า ธรรมชาติได้กำหนดให้มนุษย์ชาติอยู่ภายใต้การปกครองของสองผู้ยิ่งใหญ่ (two sovereign masters) คือ ความทุกข์ยากเจ็บปวดและความสุขความพอใจ (pain and pleasure) สองอย่างนี้เท่านั้นที่ชี้ว่า เราต้องทำอะไรและเราควรทำอย่างไร ดังนั้นเหตุผลตามทัศนะของฮอบส์คือ การคิดคำนวณ คาดคะเน หาวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมายหรือสิ่งที่พึงปรารถนาอย่าง

รวดเร็ว ปลอดภัย และมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งปฏิเสธจารีตประเพณีอย่างชัดเจน

“เหตุผล” ในทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล: ฮอบส์-เพลโต

“เหตุผล” ของฮอบส์และเอลสเตอร์แตกต่างจากเหตุผลในปรัชญาการเมืองของเพลโต ทั้งนี้เพราะเหตุผลของฝ่ายแรกมีสถานะของการเป็นเครื่องมือ (instrumental research) ที่ถูกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายตามที่แต่ละคนพึงปรารถนา ส่วนเหตุผลของฝ่ายหลังมีสถานะทั้งที่เป็นเครื่องมือและตัวกำหนดเป้าหมาย (directive) ด้วย กล่าวคือ ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลบอกเราว่า เราควรทำอะไรและอย่างไรเพื่อบรรลุเป้าหมาย แต่จะไม่ไปยุ่งเกี่ยวหรือกำหนดหรือให้คุณค่ากับเป้าหมาย ขณะที่ปรัชญาการเมืองโบราณของเพลโตพยายามเข้าไปค้นหาคำตอบ พยายามหาและใช้เหตุผลในการกำหนดเป้าหมายด้วย โดยเฉพาะเป้าหมายที่จะมีชีวิตที่ดีในสังคมการเมือง ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญของมนุษย์

นอกจากการนำเสนอ เปรียบเทียบ และวิพากษ์ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลกับปรัชญาการเมืองของฮอบส์และเพลโตแล้ว ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร ยังเสนอผลการวิพากษ์ร่วมกับแนวคิดของนักคิด นักปรัชญาท่านอื่น ๆ โดยลำดับเนื้อหา ดังนี้

- ปรีตถนิยม (Altruism): มาเคียเวลลี-รุสโซ
- เหตุผล-ภาษา: อริสโตเติล
- อริสโตเติล-รุสโซ กับปัญหา Akrasia และการแก้ปัญหาคือ: การผูกมัดล่วงหน้า และ Enkrateria

- เพลโตกับปัญหา Akrasia และการแก้ปัญหาคือ: การผูกมัดล่วงหน้า- Enkrateia และเสรีภาพ

บทสรุป

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเป็นปรัชญาการเมืองสมัยใหม่กับปรัชญาการเมืองกรีกโบราณ จะเห็นได้ว่า คนเราในยุคปัจจุบันควรหันมาสนใจกับประเด็น “การเลือก” ให้มากขึ้น หรือมากกว่าเป้าหมายที่เป็นความดีสูงสุด เราควรต้องขบคิดให้หนักขึ้นว่า เลือกอย่างไรจึงจะเป็นการเลือกที่ถูกต้องตามเหตุผล และอย่างไรที่เรียกว่าเลือกผิดหรือไร้เหตุผลหรือมีเหตุผลไม่เพียงพอ โดยเฉพาะปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ด้านเสรีนิยมและอรรถประโยชน์นิยมอาจเข้าใจสิ่งที่ต่างกันเป็นคนละซีกก็เป็นได้

ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร นำเสนอเนื้อหา แนวคิด การวิพากษ์ การเปรียบเทียบ และแสดงทัศนะของตนตลอดจนนักวิชาการท่านอื่น ๆ เกี่ยวกับทฤษฎีการเลือกอย่าง

เป็นเหตุเป็นผลไว้อย่างครอบคลุมในหนังสือเล่มนี้ แม้หนังสือจะมีความยาว 463 หน้า แต่เนื้อหาที่เข้มข้น มีความน่าสนใจ ทำให้อ่านและเข้าใจได้ไม่ยากนัก หนังสืออาจเหมาะกับนักวิชาการ นักรัฐศาสตร์ นักการเมือง และผู้ที่สนใจแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการเมือง แต่สำหรับผู้สนใจทั่วไปก็สามารถอ่านเพื่อจะได้เชื่อและเลือกหาวิธีการอันเป็นเหตุเป็นผลที่จะบรรลุเป้าหมายตามที่ท่านคิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อตัวท่านที่สุด เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขหรืออยู่ร่วมกันอย่างมีชีวิตที่ดีได้.

บรรณานุกรม

ไชยันต์ ไชยพร. (2560). **จอห์น เอลสเตอร์ กับ ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล.**
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: หจก. ภาพพิมพ์.